

ΤΟ ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ (ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΝΩΣΤΙΚΙΣΜΟΣ)

Του Κ. Γ. Νικολουδάκη

Το ζήτημα για τη δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίζει τα πράγματα και να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα της Φιλοσοφίας, έχει απασχολήσει όλους τους φιλόσοφους από τα αρχαία χρόνια. Τις πρώτες σοβαρές προσπάθειες βρίσκουμε στους αρχαίους Έλληνες φιλόσοφους. Τις σκέψεις και τις απόψεις που συγκλίνουν στη θέση, ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίσει την πραγματικότητα και ιδιαίτερα την αλήθεια που αναζητάει για την ύπαρξη του Θεού ή των θεών, για τον προορισμό της ζωής και για την ουσία ή την αιτία των πραγμάτων τις υποδηλώνουμε συνήθως με τους όρους "**σκεπτικισμός**" και "**αγνωστικισμός**".

Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται από στοχαστές για να χαρακτηριστούν συνολικά ορισμένες φιλοσοφικές θεωρίες, που καταλήγουν σε αυτή τη θέση για τη γνωστική αδυναμία του ανθρώπου, είτε σαφώς και συστηματικά, είτε με τους θεωρητικούς προβληματισμούς τους και με την αμφιβολία που καλλιεργούν. Στην εποχή μας, χρησιμοποιούνται εύκολα με την πιο ευρεία έννοια τους. Ο όρος "**σκεπτικισμός**" χρησιμοποιείται ευρύτερα, σε κάθε περίπτωση που είναι δύσκολο να παρθεί μια απόφαση και να βρεθεί η λύση στο πρόβλημα που έχει τεθεί και συζητιέται. Σε αντίθεση με τον "**δογματισμό**" χαρακτηρίζει ακόμα, την τάση αμφισβήτησης της αξιοπιστίας και την απαίτηση να δοθούν περισσότερες αποδείξεις και εξηγήσεις προκειμένου να χαρακτηριστεί η γνώση.

Ο "**αγνωστικισμός**" είναι ένας νεότερος όρος που η επινοήσή του αποδίδεται στον ένθερμο υποστηρικτή της θεωρίας της εξέλιξης του Κάρολου Δαρβίνου, στον Άγγλο φυσιοδίφη **Τόμας Χάξλεϋ** (Thomas Henry Huxley 1825-1895). Ο τελευταίος χρησιμοποίησε αυτό τον όρο για να συνοψίσει τις απόψεις απέναντι στα μεταφυσικά και θρησκευτικά ζητήματα, που εκείνη την εποχή δέχονταν ακόμα ένα πλήγμα από την επιστημονική θεωρία της φυσικής επιλογής στην εξέλιξη της ζωής.

Όπως προδίδει η ετυμολογία της λέξης, πρόκειται για μία φιλοσοφική θεώρηση και κατεύθυνση που αποκλείει τη δυνατότητα να γνωρίσουμε σωστά τον κόσμο και την αλήθεια, υποβαθμίζοντας τη γνώση σε απλή πληρο-

φορία που λαμβάνουν οι άνθρωποι από τα αισθητήρια όργανά τους με σκοπό να σκεφτούν και να δράσουν όπως εκείνοι νομίζουν και βολεύονται. Ο **αγνωστικισμός** δεν χαρακτηρίζει (μόνο) τις φιλοσοφικές απόψεις και τα επιχειρήματα που καλλιεργούν την αμφιβολία ή αξιώνουν αποδείξεις, αφού αυτές τις απόψεις πρέπει να τις εντάξουμε κάτω από τον όρο "**σκεπτικισμός**". Πηγαίνει ένα βήμα πίσω και καταλήγει στις απόψεις που αποκλείουν τη γνώση και ενισχύουν την άποψη ότι είμαστε θύματα αυταπάτης και ανίκανοι από τη φύση να κατανοήσουμε τους φυσικούς νόμους. Έτσι, αφήνει το πεδίο ανοιχτό για να συζητηθούν και για να αντιμετωπιστούν το ίδιο σοβαρά οι πιο απίθανες και παράλογες απόψεις... Τη φιλοσοφική θεώρηση του Αγνωστικισμού ενίσχυσαν οι απόψεις νεότερων στοχαστών και επιστημόνων, ιδιαίτερα με αφορμή την αναστάτωση που προκάλεσαν στις αρχές του 20ου αιώνα στη φυσική, οι νέες επιστημονικές θεωρίες της σχετικότητας και της κβαντομηχανικής.

Αυτή η μεγάλη αναστάτωση στην Επιστήμη ξεκίνησε από τα τέλη του 19ου αιώνα, από ορισμένες επιστημονικές ανακαλύψεις και θεωρίες που προκάλεσαν ανατροπές στην Επιστήμη, νέα προβλήματα και σε μερικές περιπτώσεις οδήγησαν τη σκέψη και την έρευνα σε αδιέξοδα ενώ παράλληλα, από τότε η έρευνα παγκοσμίως γίνεται πιο εντατικά και η γνώση προχωράει με ρυθμό που κανένας δεν μπορεί να παρακολουθήσει. Οι νέες ανακαλύψεις, οι ανατροπές, οι νέες προσδοκίες και τα νέα θεωρητικά προβλήματα, όπως είναι φυσικό τροφοδοτούν τη σκέψη των διανοούμενων, των σύγχρονων στοχαστών και των ίδιων των ερευνητών στα πλαίσια της επιστήμης τους και έτσι, στην πορεία δημιουργούνται νέα ρεύματα, σχολές και φιλοσοφικές απόψεις και ερμηνείες, αναλόγως τη θέση που υποστηρίζουν οι επιστήμονες ανά τον κόσμο, ο καθένας ξεχωριστά ή και ομαδικά (σαν μόδα). Τα τελευταία 100 χρόνια μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα είναι ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και ιδιαίτερα δημιουργικό για την Επιστήμη, ώστε σήμερα να μιλάμε για πολλές σχολές και για ομαδικές απόψεις που στην πορεία αποδείχθηκαν υπερβολικές, αδιέξοδες ή χρειάστηκε να διορθωθούν. Μια από τις πιο συχνά ξακουσμένες "ομαδικές" απόψεις στον αιώνα που έφυγε, έχει ονομαστεί "θετικισμός".

Οι νεότεροι στοχαστές και φιλόσοφοι είναι επηρεασμένοι καθοριστικά από τα άλματα και τις ανακαλύψεις της σύγχρονης επιστήμης και οι νεότερες απόψεις που γίνονται μόδα, ξεκινούν από σύγχρονα ζητήματα και προβλήματα. Για να παρακολουθήσει κάποιος και για να κατανοήσει τις από-

ψεις τους θα ήταν πολύ χρήσιμο, αν όχι απαραίτητο, να διαβάσει περιληπτικά τις πιο σημαντικές ανακαλύψεις που έγιναν στην Επιστήμη από το τέλος του 19ου αιώνα και ιδιαίτερα αυτές που επηρέασαν την άποψη του επιστημονικού κόσμου για τη φύση ή το σύμπαν, που ώθησαν θεαματικά την τεχνολογία, που ανέτρεψαν παλαιότερες μη αμφισβητήσιμες επιστημονικές απόψεις και προκάλεσαν περισσότερο προβληματισμό για το νόημα και τη χρησιμότητα της γνώσης. Οι πιο ανατρεπτικές θεωρίες προέρχονται βέβαια από την έρευνα του φυσικού κόσμου. Η σπουδαιότητα, η πρωτοτυπία και η κατανόηση των σύγχρονων φιλοσόφων είναι υπερεκτιμημένα. Έτσι, την ώρα που εσύ ομιλείς ή γράφεις για τις δυσκολίες να γνωρίσουμε τα πράγματα, για τη ρευστότητα των πραγμάτων και την αυθαιρεσία της ανθρώπινης σκέψης, την ίδια ώρα οι άνθρωποι γνωρίζουν πολύ καλά ότι είναι θύματα απατεώνων και φιλόδοξων προσώπων που αποκτούν δύναμη από και με την επιστήμη. Γίνεται κάποια κατάχρηση με τις λέξεις και κανένας δεν καταλαβαίνει καλά αυτές τις σύγχρονες φιλοσοφικές σκέψεις -αφού πρόκειται για φιλοσοφία της επιστήμης. Συνήθως, επαναφέρουν τις παλαιότερες φιλοσοφικές σκέψεις με νέες διατυπώσεις και σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται από τις απόψεις τους και τα γραπτά τους, ότι αγνοούν τελείως τις φιλοσοφικές σκέψεις που έχουν καταγραφεί στη μακρά ιστορία της Φιλοσοφίας ή ότι δεν τις θυμούνται την ώρα που διατυπώνουν με φιλοδοξία τις δικές τους απόψεις. Η κεντρική ιδέα του θετικισμού δεν διαφέρει από τις ιδέες των φιλοσόφων Λοκ και Χιουμ. Στην εποχή μας οι σπουδές γίνονται πιο εξειδικευμένα, η ζωή είναι μικρή για να μπορέσει κάποιος να μελετήσει προσεκτικά το έργο των παλαιότερων στοχαστών, οι εντυπώσεις από την επιστήμη είναι συνταρακτικές για την ανθρώπινη ψυχολογία και οι αφορμές για σκέψη είναι περισσότερες από τα βιβλία παρά από την παρατήρηση των πραγμάτων. Γι' αυτούς τους λόγους, οι στοχαστές έχουν εστιάσει την προσοχή στις ανακαλύψεις του τελευταίου αιώνα, με την προσδοκία ότι θα κάνουν πρωτότυπες σκέψεις, θα δώσουν ερμηνείες με τα νέα δεδομένα και απαντήσεις σε νέα προβλήματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτοί που φιλοσοφούν και ψάχνουν για τις προεκτάσεις των σύγχρονων ανακαλύψεων και καταγράφουν τις θεωρητικές δυσκολίες είναι πρώτα επιστήμονες, και μάλιστα επιτυχημένοι επιστήμονες. Στις περιπτώσεις αυτές είναι φανερό, ότι επικρατεί άγνοια και έλλειψη κατανόησης του φιλοσοφικού έργου των παλαιότερων φιλοσόφων.

Από τους αρχαίους φιλόσοφους, ο **Πύρρων ο Ηλείος** (360-270 π.Χ.), ο ιδρυτής της Σκεπτικής Φιλοσοφικής Σχολής, θεωρείται βασικός εκφραστής

αυτής της φιλοσοφικής κατεύθυνσης προς τον Αγνωστικισμό. Σύμφωνα με τον Πύρρωνα, ούτε οι αισθήσεις ούτε ο νους δίνουν ασφαλή γνώση. Οι αισθήσεις πληροφορούν διαφορετικά τον κάθε άνθρωπο και οι απόψεις (γνώμες, δόξες) που σχηματίζουμε με τη σκέψη μας μπορούν να είναι αντίθετες και αντικρουόμενες, χωρίς να αναιρούν η μια την άλλη. Έτσι, όπως ο **Σωκράτης** υποστήριξε τη δυνατότητα να βασιστεί η Ηθική στη λογική γνώση, που ήταν επίσης εφικτή, ο **Πύρρων** αμφισβητούσε την αξιοπιστία όλων των απόψεων που σχημάτιζαν οι άνθρωποι περί του καλού και του κακού, αφού οι απόψεις τους εκφράζουν τις προσωπικές επιθυμίες τους και τι αρέσει στον καθένα και όχι τους νόμους του κόσμου. Το ίδιο πράγμα μπορεί να είναι ευχάριστο ή δυσάρεστο, καλό ή κακό και να είναι διαφορετικό μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ των λαών. Η μόνη ηθική είναι να σταματήσουμε να κάνουμε γενικές κρίσεις για το καλό και το κακό και αντί να προσπαθούμε μάταια και διχαστικά, να επιδιώκουμε την αταραξία και την ψυχική ηρεμία.

Η διάσημη ρήση που αποδίδεται στον **Σωκράτη** "*εν οίδα ότι ουδέν οίδα*" και η φιλοσοφική διδασκαλία του που εισαγάγει λογικά την αμφιβολία στη σκέψη με σκοπό τη γνώση και τη βεβαιότητα, ήδη αποτελούν μία αφετηρία για τον αγνωστικισμό. Αλλά, ο **Σωκράτης** (470~399 π.Χ.) θεωρούσε δυνατή την απόκτηση της γνώσης. Με τη διδασκαλία του, όπως περιγράφεται από τον **Πλάτωνα**, περισσότερο ενδιαφερόταν να βοηθήσει τον άνθρωπο να σκέφτεται και να μην πέφτει θύμα πλάνης, με ότι αυτό συνεπάγεται. Ο **Σωκράτης** παρατηρούσε τους κανόνες με τους οποίους η ανθρώπινη σκέψη επιτυγχάνει λογικά τη γνώση και είχε εφεύρει το διάλογο σαν απαραίτητο εργαλείο της λογικής σκέψης. Ο **Σωκράτης** είδε πιο μακριά και συνέδεσε την ικανότητα της γνώσης και τη λογική του ανθρώπου με την προοπτική του ελέγχου της συμπεριφοράς και αντιλήφθηκε την ανάγκη να βασιστεί η **Ηθική** επάνω στη Λογική, ανεξάρτητα από τις προσωπικές απόψεις, που μπορούσαν να είναι διαφορετικές. Αντιθέτως, ο **Πρωταγόρας** από τα Άβδηρα της Θράκης (490 ~ 411π.Χ.), πέρα από τη διαπίστωση των ελλειπών στοιχείων για να αποφανθεί σχετικά με ορισμένα ζητήματα, δίδασκε και την αδυναμία του ανθρώπου να γνωρίσει ουσιαστικά τον κόσμο, αφού συμφωνούσε με τη βασική παρατήρηση του **Ηράκλειτου** για την αέναη μεταβολή όλων των πραγμάτων. Από αυτή την παρατήρηση έβγαζε το συμπέρασμα, ότι δεν μπορούμε να πούμε για τα πράγματα τι είναι ή δεν είναι, αλλά μόνο πως μας φαίνονται. Ο κόσμος είναι αυτός που φαίνεται από τις αισθήσεις μας, διαφορετικός για τον καθένα και η αλήθεια σχετική, όπως και εκείνος

είναι ρευστός. Αυτή τη φιλοσοφική θεώρηση του **Πρωταγόρα** συνοψίζει το γνωστό απόφθεγμα του

"Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστίν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων, ὡς οὐκ ἐστίν". Δηλαδή: "Ὀλῶν τῶν πραγμάτων κριτήριον εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, γὰρ τὰ ὅσα μὲν ὑπάρχουν, ὅτι ὑπάρχουν, γὰρ ὅσα δὲν ὑπάρχουν, ὅτι δὲν ὑπάρχουν".

Ὄταν του ζήτησαν να τοποθετηθεῖ σχετικά με την ὑπαρξη των θεῶν, ἔδωσε την παρακάτω ἀπάντηση (ὅπως ἀποδίδεται σε σύγχρονα ἐλληνικά):

"Για τοὺς θεοὺς δὲν μπορῶ νὰ γνωρίζω τίποτα: οὔτε ὅτι ὑπάρχουν, οὔτε ὅτι δὲν ὑπάρχουν, οὔτε τι λογῆς μορφή ἔχουν. Γιατί εἶναι πολλὰ ὅσα μὰς ἐμποδίζουν νὰ γνωρίζουμε. Ἀπὸ τὴ μίᾳ τὸ ἀδηλο τοῦ ζητήματος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ συντομία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς" (Ἀπόσπ. 4).

Γι' αὐτὴ τὴ δῆλωση ὁ **Πρωταγόρας** καταδικάστηκε γὰρ ἀθεΐα καὶ τὰ βιβλία του ρίχτηκαν στὴ φωτιά. Ἀναγκάστηκε νὰ εγκαταλείψει τὴν Ἀθήνα καὶ τὸ πλοῖο ποὺ τὸν μετέφερε στὴ Σικελία ναυάγησε καὶ ὁ ἴδιος πνίγηκε... Ὁ **Πρωταγόρας** ἦταν διάσημος σοφιστῆς καὶ παιδαγωγός καὶ ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση στὴν ἐποχὴ του καὶ σε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερούς του.

Στὴν **Ἰνδική μυθολογία** καὶ στὶς ἀρχαῖες θρησκευτικὲς διδασκαλίες τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ, ἀποτελεῖ κεντρικὴ ἰδέα ὑψίστης σημασίας γὰρ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, νὰ καταλάβει ἢ νὰ ἀναγνωρίσει πὼς ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀπατηλὲς εἰκόνες καὶ μεταμορφώσεις μίας καὶ τῆς ἴδιας πραγματικότητας, τὴν ὁποία τελικὰ μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε με ὀρισμένους ἰδιαίτερους τρόπους ζωῆς καὶ ὄχι με τὴ σκέψη οὔτε ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις. Κοντὰ σε αὐτὴ τὴν κεντρικὴ ἰδέα τῆς πλούσιας Ἰνδικῆς μυθολογίας, πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα πλησίασε με λογικὰ ἐπιχειρήματα καὶ με καθαρὲς φιλοσοφικὲς σκέψεις, ὁ ἐπίσκοπος **Τζωρτζ Μπέρκλεϋ** (Georg Berkeley 1685-1753).

Ἡ ἀδυνατὴ νὰ ἐπιλυθοῦν τὰ κοσμολογικὰ προβλήματα, νὰ ἐπαληθευτοῦν οἱ θεωρίες στὴν ἐμπειρία καὶ οἱ δυσκολίες νὰ βρεθοῦν οἱ ἀπαντήσεις μέσα ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένους ἐπιστήμες, συντηροῦσαν τὸ γνωσιολογικὸ πρόβλημα, σχετικά με τὸ ὁποῖο οἱ φιλόσοφοι ἦταν εἰς αἰῶνα διχασμένοι καὶ τροφοδοτοῦν ἀκόμα τὶς ἀγνωστικιστικὲς θέσεις. Στὴν καθημερινὴ ζωὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίζουν καὶ πράττουν ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴ γνώση, ἐνὸς συγχρόνως ἀγνοοῦν, γὰρ τὴν κανέναν δὲν εἶναι παντογνώ-

στης. Όταν η προσοχή και η αναζήτηση της αλήθειας συγκεντρώνεται στα βασικά κοσμολογικά ζητήματα, τότε η αμφιβολία, η δυσπιστία, η διαφωνία και το λάθος είναι συνηθισμένα και οι πιο ψύχραιμοι γίνονται επιθετικοί.

Οι φιλόσοφοι αιτιολογούσαν την αρνητική θέση τους για τη δυνατότητα της βέβαιης γνώσης με τις γνωστές θεωρίες και διαπιστώσεις τους όπως λ.χ. ο **Ντέιβιντ Χιούμ** (David Hume 1711-1776), ο οποίος αμφισβήτησε την αρχή της αιτιότητας, βασισμένος σε μία εμπειρική προσέγγιση του κόσμου με τρόπο υπερβολικό (αφού υποβάθμισε το ρόλο των ομοιοτήτων και των κοινών γνωρισμάτων στο πλήθος των διαφορετικών πραγμάτων και δεν εξήγησε την ύπαρξή τους). Στο μεγαλύτερο μέρος τους, οι βασικές σκέψεις και τα επιχειρήματα για τη δυσκολία του ανθρώπου να γνωρίσει το κόσμο έχουν εκφραστεί στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Πολλούς αιώνες μετά, σημαντική συμβολή για την επιστημονική έρευνα της λογικής και της σκέψης υπήρξε το φιλοσοφικό έργο του **Τζων Λοκ** (John Locke 1632 -1704). Το δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση του Λοκ είναι ένας αληθινός θησαυρός για κάθε άνθρωπο που θα ήθελε να γίνει προσεκτικός στις σκέψεις του και απαραίτητος σταθμός για κάθε στοχαστή που διατυπώνει σκέψεις και απόψεις σχετικά με τα φιλοσοφικά ζητήματα. Και φυσικά, όταν σκεφθούμε ότι αυτό το μεγάλο δοκίμιο είναι γραμμένο σαν ένα σύγχρονο επιστημονικό σύγγραμμα

- με την παρατήρηση των ιδεών που αντιλαμβάνεται όλος ο κόσμος,
- με την ακρίβεια των νοημάτων,
- με συγκρατημένο λεξιλόγιο,
- με την εύστοχη σειρά των σκέψεων,
- χωρίς να χρησιμοποιήσει αμφισβητήσιμες σκέψεις για την ανάπτυξη του θέματός του·
- συμπεριλαμβάνει το σύνολο των δεξιοτήτων και λειτουργιών του ανθρώπινου πνεύματος
- και με την προοπτική να συμπεριλάβει τα ψυχικά φαινόμενα·
- και όλα αυτά στον 17ο αιώνα με ένα πνευματικό χάσμα προς το παρελθόν·

τότε δεν θα φανεί υπερβολική η εκτίμηση, ότι το δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση του **Τζων Λοκ** είναι ένα από τα λίγα κορυφαία πνευματικά έργα για την ανθρώπινη έρευνα, από την εποχή του Αριστοτέλη μέχρι τον 17ο αιώνα.

Όμως τελικά, η άμεση χρησιμότητα της γνώσης για μία κοινή για όλους και σταθερή πραγματικότητα (η ανάγκη να πατήσουμε σε σταθερά πράγματα για να επιβιώσουμε, να σκεφτούμε με προοπτική και με συνέπεια, να προδιαγράψουμε το μέλλον, να βασιστούμε στη βέβαιη γνώση και να συνεργαστούμε κ.λπ.) σε τελική ανάλυση, η ανάγκη αυτής της γνώσης για την αξιοποίηση και τον προσανατολισμό της ζωής παρασύρει όλους τους ανθρώπους να πιστέψουν, να συμφωνήσουν και να εκφράσουν απόψεις σχετικά με τα ζητήματα, για τα οποία έχουν διαβεβαιώσει ότι οι απαντήσεις είναι αδύνατες. Αυτή τη φυσική ανάγκη και το αδιέξοδο του Αγνωστικισμού, οι άνθρωποι το αντιλαμβάνονται από την ασυνέπεια μεταξύ σκέψης και πράξης, αφού στην πραγματικότητα χρειάζεται να συμπεριφερθούμε με λιγότερες αμφιβολίες, με πρόνοια, με περισσότερη και γρηγορότερη συνέπεια και με σταθερές αξίες. *"Όχι μόνο υπάρχει αλήθεια και σταθερή γνώση, αλλά και είναι αξιοθαύμαστη στιγμή της ζωής να πράττουμε σύμφωνα με την αλήθεια, ενώ γνωρίζουμε ότι έτσι θα χάσουμε μια ευκαιρία ή θα πληγώσουμε τον εαυτό μας"*¹. Η γενική δυσπιστία, ο λεγόμενος σκεπτικισμός και η ειδικότερη άρνηση έχουν τη θετική χρησιμότητα ενός δοκιμαστικού μέσου ν' αναδεικνύει την αβασιμότητα, την ασάφεια, τα λάθη και την ανεπάρκεια στη γνώση μας. Με τα προβλήματα που δημιουργεί μας κάνει πιο προσεκτικούς, γελοιοποιεί τις παράλογες και εξωπραγματικές θεωρίες, τη φαντασιοκοπία και προτρέπει να στοχαστούμε, για να περιορίσουμε στο ελάχιστο τις γνωστικές ατέλειες.

Ξεχωριστή προσοχή χρειάζεται η πρωτότυπη θεωρία του **Καντ** (Immanuel Kant 1724-1804), η οποία αν και περιγράφει λεπτομερώς και εξαντλητικά τον τρόπο δημιουργίας της γνώσης μας, από μία αβάσιμη άποψη - ότι η εμπειρία δεν προσφέρει έννοιες, με τις οποίες μπορούν να γίνουν οι πιο γενικές διαπιστώσεις- προσέφερε στον αγνωστικισμό σημαντικά και δυσύλληπτα θεωρητικά στηρίγματα. Γιατί η γνώση ν' αντανakλάει μόνο τη δική μας εμπειρία, αν οι έννοιες μας σημαίνουν κοινά στοιχεία πολλών άλλων διαφορετικών πραγμάτων, τα οποία δεν έχουμε αντιληφθεί; Αν υπάρχουν γνωρίσματα κοινά για πολλά ή για κάθε πράγμα, τότε δε θα είναι δυνατόν οι λεγόμενες συνθετικές εκ των προτέρων κρίσεις του **Καντ**, στηριγμένες μέσα στην εμπειρία; Μια αναλυτική κρίση δε θα μπορεί να είναι συγχρόνως συνθετική; (σελ.99)

1 Η Θεολογία της Επιστήμης

Το παρακάτω απόσπασμα από το φιλοσοφικό έργο " ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΕ ΚΑΘΕ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ" συνοψίζει την κεντρική ιδέα του Καντ: "η ενότητα των αντικειμένων προσδιορίζεται μοναδικά από τη νόηση και βέβαια σύμφωνα με τις συναφείς προϋποθέσεις της φύσης της. Έτσι λοιπόν η νόηση είναι η αρχή της καθολικής τάξης μέσα στη φύση, εφόσον περιβάλλει όλα τα φαινόμενα με τους νόμους της και συγκροτεί έτσι, πρώτα-πρώτα, την εμπειρία (όσον αφορά τη μορφή) a priori, με τη μεσολάβηση της οποίας θέτει αναγκαστικά κάτω από την ισχύ των νόμων της εκείνο που δεν πρέπει να γίνει γνωστό παρά μόνο εμπειρικά. Γιατί δεν έχουμε να κάνουμε με τη φύση των πραγμάτων αυτών καθ' εαυτών, ανεξάρτητα από τους όρους της εναισθησίας μας όπως και της νόησής μας, αλλά με την φύση σαν αντικείμενο πιθανής εμπειρίας (...) 89,90

" Ύστερα απ' τις πολύ ζεκάθαρες αποδείξεις που δώσαμε πιο πάνω, θα ήταν παράδοξο να ελπίζουμε πως θα γνωρίσουμε για ένα οποιοδήποτε αντικείμενο περισσότερα απ' όσα μπορεί να χωρέσει η πιθανή εμπειρία του αντικειμένου αυτού ή ακόμη να αξιώσουμε την παραμικρή γνώση ενός πράγματος, για το οποίο δεχόμαστε ότι δεν είναι αντικείμενο πιθανής εμπειρίας (...) 127 Η κριτική (γνωσιολογική θεωρία) είναι για την κοινότυπη εκπαιδευτική μεταφυσική εκείνο που η χημεία είναι για την αλχημεία ή η αστρονομία για την μαντική αστρολογία " 148

Για τον **Immanuel Kant** η κρίση «όλα τα σώματα έχουν έκταση» είναι μόνο αναλυτική, σα να είχαμε αντιληφθεί όλα τα δυνατά πράγματα, και δεν ευρύνει τη γνώση μας, γιατί αυτή η διαπίστωση της έκτασης γίνεται με την αποσύνθεση της έννοιας του σώματος. Ενώ, αντιθέτως, η έννοια του σώματος προήλθε από την αντίληψή μας για μερικά πράγματα (όχι όλων των πραγμάτων) και της αποδώσαμε γενικά την έκταση, που διαπιστώσαμε μόνο σε μερικά σώματα. Έγινε η διαπίστωση στην εμπειρία ότι έχουν έκταση και αυτή είναι αληθινή όχι μόνο για όσα αντιληφθήκαμε. Συνεπώς είναι συγχρόνως (και σχετικά) συνθετική. Ο **Καντ** έκανε τα απλά πολύπλοκα, γιατί δεν μπορούσε (ή δεν ήθελε) να καταλάβει πως μια αληθινή διαπίστωση στις αντιλήψεις μας αποτελεί γνώση για άλλα πράγματα, τα οποία δεν έχουμε αντιληφθεί (δηλαδή χωρίς προσφυγή στην εμπειρία). Αντί ν αναζητήσει την εξήγηση στην ύπαρξη κοινών στοιχείων στην άμεση πραγματικότητα και επομένως, να διαπιστώσει τη δυνατότητα μια συνθετική κρίση να είναι συγχρόνως αναλυτική και το αντίστροφο, αναζήτησε την αρχή αυτής της δυνατότητας (των συνθετικών εκ των προτέρων κρίσεων) έξω από την πραγματι-

κότητα και την εμπειρία ή μάλλον σ' ένα μέρος της, στην εσω-διανοητική υπαρξή μας. Σύμφωνα με αυτόν, στην εμπειρία δεν θα μπορούσαμε να βρούμε έννοιες, με τις οποίες να κάνουμε γενικές διαβεβαιώσεις και βρήκε την αρχή των κοινών στοιχείων μόνο μέσα στο πνεύμα μας.

Η μεγαλοφυής θεωρία του για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και γνωρίζουμε την πραγματικότητα βασίζεται σε μια μεγάλη παρανόηση, την οποία αργότερα πρόσεξε και κατάλαβε ο **Hegel** (1770-1831), ενώ την αξιοποίησε θαυμάσια ο Αr. Schopenhauer (1788-1860), όταν σκέφτηκε ότι η ουσία των πραγμάτων δεν μπορεί να είναι κάτι το εξωτερικό:

«Οι κατηγορίες αυτές, ενότητα, αίτιο, αποτέλεσμα κ.λπ. ανήκουν βέβαια στη νόηση. Αν από δυο γεγονότα, που αντιλαμβανόμαστε, τούτο, η αιτιώδης σχέση δεν πέφτει στην αντίληψη, αλλά συλλαμβάνεται μόνον απ τη νόηση. Απ αυτό όμως δεν έπεται πως οι κατηγορίες είναι διορισμοί μόνον δικοί μας και ότι δεν είναι και διορισμοί των αντικειμένων. Και όμως έτσι τους θεωρεί ο Καντ (...)», έγραψε ο **Χέγκελ**.

Το πρόβλημα για την αρχή της γνώσης και η θέση, που υποστήριξαν οι φιλόσοφοι, δεν ήταν πάντοτε καθοριστική για τη θέση τους στα βασικά κοσμολογικά ζητήματα (ή αντιστρόφως) ούτε πάντοτε μονομερής. Έτσι υπήρξαν εμπειριστές και ορθολογιστές φιλόσοφοι στη μία και στην άλλη κατεύθυνση. Επίσης να μη ξεχνάμε, η διαίρεση σε σχολές και σε ρεύματα δεν είναι μια εύκολη υπόθεση, αφού οι φιλοσοφικές θεωρίες αρχίζουν και τελειώνουν με προσωπικές επιλογές των θεμάτων, δεν περιλαμβάνουν μόνο τις συνεπείς σκέψεις, δεν διατυπώνονται με κοινά πρότυπα και δεν χαρακτηρίζονται από τη σαφήνεια τους. Σε γενικές γραμμές, βρίσκουμε **ακραίους εμπειριστές**, όπως είναι ο Πύρρωνας, ο Πρωταγόρας, ο Λοκ, ο Μπέρκλεϋ, ο Ντιντερό, ο Χόλμπαχ (1723-1789), ο Χιουμ, **ορθολογιστές**, όπως ο Παρμενίδης, ο Πλάτων, ο Ντεκάρτ, ο Σπινόζα, ο Σέλλινγκ, ο Χέγκελ, και πιο περιορισμένους ή **συνδυαστικούς**, όπως ο Αριστοτέλης, ο Φράνσις Μπέικον (Bacon 1561-1626), ο Χομπς (Hobbes 1588-1679), ο Λάμπνιτς. Τονίζεται, αυτός είναι ένας γρήγορος και ενδεικτικός διαχωρισμός μερικών φιλοσοφικών θεωριών σύμφωνα με τον προσανατολισμό της σκέψης για την παρατήρηση και την περιγραφή των πραγμάτων όπως αυτά φαίνονται (εμπειρισμός) ή για την παρατήρηση της ίδιας της σκέψης και της εξαγωγής συμπερασμάτων που δεν περιορίζονται στα συγκεκριμένα πράγ-

ματα όπως αυτά παρατηρήθηκαν (ορθολογισμός). Υπάρχει και μια τρίτη διαδεδομένη άποψη σε όλους τους ανθρώπους, για τη δυνατότητα να γνωρίσουμε διαισθητικά, με αυτοσυγκέντρωση ή με αιφνίδιο τρόπο, κάτω από ανεπανάληπτες ψυχολογικές καταστάσεις.

Ο ιδεαλισμός του Καντ, ο ονομαζόμενος- από τον ίδιο - υπερβατικός, παρά την ίση απόστασή του στις δύο μονόπλευρες θεωρήσεις για την αρχή της γνώσης, δεν αποκάλυψε την άμεση και εσωτερική σύνδεση ανάμεσα στην αίσθηση και στη διάνοια. Διατήρησε το διχασμό τους, δεν εξήγησε εκ των πραγμάτων τη δυνατότητα της διάνοιας να διασυνδέει και να διαπιστώνει σχέσεις ή κοινά στοιχεία και μετά από τέτοια απόσπασή της από την πραγματικότητα έφθασε ν' απλουστεύσει την ποιότητά της και να περιορίσει τις δυνατότητές της σε κάτι, το οποίο θεωρούσε μόνο εξωτερικά προς αυτήν.

- * Ένα μεγάλο μέρος των σκέψεων προέρχονται από το βιβλίο “Η Θεολογία της Επιστήμης” του Κ. Γ. Νικολουδάκη